

Μακεδονικά

Τόμ. 22, Αρ. 1 (1982)

Μακεδονικά ετυμολογικά II

Χρήστος Τζιτζιλής

doi: [10.12681/makedonika.531](https://doi.org/10.12681/makedonika.531)

Copyright © 2014, Χρήστος Τζιτζιλής

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τζιτζιλής Χ. (1982). Μακεδονικά ετυμολογικά II. *Μακεδονικά*, 22(1), 423–443.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.531>

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ II

Στὸ ἄρθρο αὐτὸ γίνεται προσπάθεια νὰ ἐντοπιστεῖ τὸ ἔτυμο πενήντα λέξεων ποὺ ἀπαντοῦν σὲ μακεδονικὰ ἰδιώματα. Συγκεκριμένα στὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἁρθρου ἐτυμολογοῦνται δεκαπέντε λέξεις ἐλληνικῆς προέλευσης, ἐνῶ στὸ δεῦτερο ἐξετάζονται τριάντα πέντε λέξεις τουρκικῆς, σλαβικῆς καὶ ἀλβανικῆς προέλευσης.

α) Λέξεις ἐλληνικῆς προέλευσης.

ἄκισθρος

Στὴ Θάσο ἡ λ. *ἄκισθρος*¹ ἀπαντᾷ καὶ μὲ τοὺς τύπους *ἄγισθρος*, *ἄθρος*, *ἄγισθρος* καὶ σημαίνει «φυτὸ σάν κέδρος». Ὁ Δ. Τομπαΐδης² μὲ ἐπιφυλάξεις ἀνάγει τὴ λέξη στὸ οὖσ. *κέδρος*. Κατὰ τὴ γνώμη μου τὸ *ἄκισθρος* προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀρχ. *ἄρκευθος* «γένος ἀκανθωδῶν θάμνων καλλωπιστικῶν τῆς τάξεως τῶν κωνοφόρων, περιλαμβάνον καὶ πλείστα εἶδη τῆς ἐλληνικῆς χλωρίδος, δημ. κέδρος, ἀρδίτσι ἢ ἄγριο κυπαρίσσι» μὲ μετάθεση τοῦ ρ καὶ ἀπλοποίηση τοῦ συμπλέγματος *φθρ* ποὺ προκύπτει μετὰ τὴ μετάθεση (**ἄρευθος*).

Γιὰ τὴν παρουσία τοῦ *ἄρκευθος* στὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα ὁ Ν. Ἀνδριώτης μᾶς δίνει τὶς ἐξῆς πληροφορίες στὸ «Lexikon der Archaismen»: «*ἄρκευθος* ἢ *agr. Wacholder (beere)*: κτ, *ἄσκευθος* *kos Wacholder Juniperus*; ἀρεντιά *andr, kea, syr dss., ἀρεύθι* τὸ *Fruht des Wacholders, Wacholderbeere*»³.

Βρόλονγας, σπρόλονγας

Στὴν Πυλαία Θεσσαλονίκης χρησιμοποιεῖται ἡ λ. *Βρόλονγας* μὲ τὴ σημασία «1) μικρὸ ἀβγὸ χωρὶς κιτρινάδι· πίστευαν ὅτι φέρνει κακὸ καὶ τὸ πετοῦσαν στὸ ἀποχωρητήριο, 2) μικρὸ παιδί γκρινιάρικο καὶ αὐθάδικο, 3)

1. Δ. Τομπαΐδης, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς Θάσου, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 48.

2. Ὁ.π., σ. 9.

3. Ν. Andriotis, Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten, Wien 1964, λ. ἄρκευθος.

μικρό παιδί που στη γκρίνια του απέδιδαν το θάνατο των αδερφιών του»¹. Στην Ήπειρο (περιοχή Βούρμπιανης, Πυρσόγιαννης κ.ά.) συναντούμε τη λ. *μπρόλογκας* (ό) «τό πολύ μικρό αυγό»². Στην Καστοριά μαρτυρείται τύπος *πρόλογκας* «τό πρώτον φόν της θρνιθος»³ και στο Γέρμα Καστοριάς έχουμε τον τύπο *μπρόλουγκας* «άβγό που γεννιέται πρόωρα και συνεπώς άτελές· ή άρνιθα μ σήμιρα γέντσι(ν) μπρόλουγκα(ν)· πχός ξέρ τί θά πάθου. δέν νι καλά=ή θρνιθά μου γέννησε μπρολ. ποιός ξέρεί τί κακό θά πάθω· δέν είναι καλό πργάμα αυτό—πιστεύεται ότι είναι κακός οίωνός»⁴. Ο Φ. Παπανικολάου στο βιβλίο του «Γλώσσα και λαογραφία Βοΐου» γράφει «Φορές οί κότες γεννούν αυγό χωρίς κρόκο. Το αυγό αυτό λέγεται *σπρόλογκας*. Τό σπάζουν σέ κεραμίδα και τό πετούν σέ τσουκνίδα. Άν είναι γιά καλό τότε ή τσουκνίδα μαραίνεται»⁵. Στα χωριά των Γρεβενών *ζμπρόλουκα* λένε «τό μικρό αυγό της κότας που δέν τό τρώνε»⁶.

Στην κουτσοβλαχική άπαντά ή λ. *prolog* «*auf sans coque*»⁷ που ό T. Parahagi τό παράγει άπό τό *μπρόλουγκας* «άβγό άτελές», χωρίς νά σχολιάζει την προέλευση της ελληνικής λέξης.

Η μοναδική μνεία γιά την προέλευση της λέξης γίνεται, όσο ξέρω, άπό τό Φ. Κουκουλέ⁸, που εξετάζοντας τό καστοριανό *πρόλογκας* αναρωτιέται άν προέρχεται άπό τό *πρόλογος* ή *πρόλογος*. Κατά τη γνώμη μου γιά νά βρούμε τό έτυμο των λέξεων που εξετάζουμε πρέπει νά ξεκινήσουμε άπό την πίστη ότι ή γέννηση μικρού άβγού ή άβγου χωρίς κιτρινάδι είναι κακός οίωνός. Η δοξασία αυτή είναι γνωστή σέ άρκετά μέρη της Ελλάδας. Έτσι, στα Λαγκάδια της Γορτυνίας τό άβγό αυτό τό χύνουν στο σταυροδρόμι γιά νά διαλυθεί τό κακό⁹. Ακόμη, σέ άνέκδοτα κείμενα του C. Fauriel διαβάζουμε «δέν ήξεύρεις ότι είναι κακόν, και άν γεννήση άνέσωτον άβγάκι»¹⁰.

1. Άπό προσωπική συλλογή.

2. Ε. Μπόγκα, Τά γλωσσικά ιδιώματα της Ήπειρου, τ. Β', Ιωάννινα 1966, σ. 234.

3. Φ. Κουκουλέ, Περί άναπτύξεως έρρίνου έν τη νεωτέρα Έλληνικη, «Αθηνά» 49 (1939) 98.

4. Χρ. Γεωργίου, Τό γλωσσικό ιδίωμα Γέρμα Καστοριάς, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 138.

5. Φ. Παπανικολάου, Γλώσσα και λαογραφία έπαρχίας Βοΐου, Θεσσαλονίκη 1973, λ. άβγό.

6. Γ. Εύαγγελόπουλου, Λεξιλογικές ιδιομορφίες της νεοελληνικής γλώσσας στη Δυτική Μακεδονία (ρωσικά), τ. Β', Τασκένδη 1978, σ. 62. Ό συγγρ. μάς πληροφορεί ότι τό άβγό αυτό στα χωριά της Φλώρινας τό λένε αυγό τ' κόκουτα και άλλοι πουσώρ.

7. T. Parahagi, Dictionarul Dialectului Aromân, București 1972², σ. 1017.

8. Φ. Κουκουλέ, ό.π.

9. Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα ελληνικής λαογραφίας, τεύχ. Β', Αθήναι 1951, σ. 47.

10. Δ. Πετρόπουλου, Άνέκδοτα κείμενα του C. Fauriel, «Λαογραφία» 16 (1956)

Τὴν ἴδια δοξασία συναντοῦμε καὶ στὴ Βουλγαρία, ὅπου ἡ λ. *porok* ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κοινὴ σημασίαν «ἐλάττωμα» ἀναφέρεται σὲ ιδιώματα καὶ μὲ τὴν σημασίαν «μικρὸ ἄβγδ κότας χωρὶς κιτρινάδι· ἂν καμιά κότα γεννήσῃ *porok* λένε πὼς εἶναι κακὸ γιὰ τὸ σπῖτι πού ἔχει τὴν κότα»¹.

Τὸ σημασιολογικὸ περιεχόμενον τῶν λέξεων *πρόλογος*, *σπρόλογος* κ.τ.τ. σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐτυμολογικὴ συγγένεια τοῦ βουλγ. *porok* μὲ τὸ *prorok* «προφήτης», μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀναγάγουμε μὲ βεβαιότητα τὶς ἑλλ. λέξεις στὸ ἄρχ. *πρόλογος* «one who speaks the prologue», μὲ ἐνδιάμεση σημασίαν «προάγγελος κακῶν». Ἡ λ. *πρόλογος* διατηρεῖται στὰ νεοελληνικὰ ιδιώματα ὡς *πρόλογος*, *Βρόλος* καὶ μὲ τὴν σημασίαν «schlagfertig, redegewandt 2) geschwätzig, 3) frech 4) subst. Sprichwort»².

Δ'βάκα

Ἡ λ. *Δ'βάκα* χρησιμοποιεῖται στὰ Γρεβενὰ μὲ τὴν σημασίαν «δεσμίδα, δέσμη: δῶς *μι μὲν Δ'βάκα βασιλ'κόν»*³.

Ἡ λέξις πιθανότατα προέρχεται ἀπὸ τὸ οὖσ. *βαδάκα* «1) Δέμα διαφόρων εἰδῶν ἱματισμοῦ ἢ παρομοίων τινῶν 2) Δέμα πλανοδίου ἐμπορίου περιέχον τὰ διάφορα ἐμπορεύματά του συνήθως πανικὰ καὶ φερομένου ἐπὶ τοῦ ὄμου του 3) Δέμα λαχάνων 4) Μεταφ. γυνὴ μικρόσωμος καὶ εὐτραφῆς 5) Ἀνθοδέσμη»⁴ μὲ ἀντιμετάθεσιν β-Δ>Δ-β καὶ ἀνομοιοτυπικὴ ἀποβολὴ τοῦ α.

δραγώνουμι, Δραγώνουμι

Στὴν Πυλαία Θεσσαλονίκης τὸ ρ. *Δραγώνουμι* χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν σημασίαν «πιάνεται ὁ λαιμὸς, ἡ πλάτη ἢ ἄλλο μέρος τοῦ κορμιοῦ μου (συνήθως ἀπὸ κρύωμα)»⁵. Ὁ Φ. Παπανικολάου ἀναφέρει ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Βοΐου τὸ ρ. *δραγκώνουμι* καὶ παραθέτει τὴ φρ. *δραγκώθ'κι μιὰ φλέβα* μὲ τὴν ἐρμηνείαν «πιάνεται κι αἰσθάνεται κανεὶς νὰ πονᾷ»⁶. Στὴ Χρυσὴ Καστοριᾶς ἔχουμε τὸ ρ. *δραργώνουμι* «1) δαγκώνομαι: *κατάλαβα τὸν λάθους μ' ἢ δραργώθ'κα* 2) πονᾷ ἐσωτερικά (ψυχικά καὶ σωματικά: *κάηκα δραργώθ'κα, στὰ χαμένα»*⁷.

Ἡ λ. *δραγώνουμι* πρέπει νὰ συνδέεται μὲ τὸ ρ. *γαγγρώνω* (<ἐπίθ. *γαγγρὸς* <*γαγγλί*) «1) κάμνω τινὰ νὰ μὴ δύναται νὰ κινῆται διὰ παραλύσεως μέλους

1. N. Geron, Rečnik na bālgarskija ezik, τ. 4, σ. 209.

2. N. Andriotis, ὅ.π., λ. πρόλογος.

3. Μ. Παπαϊωάννου, Τὸ γλωσσάριον τῶν Γρεβενῶν, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 81.

4. «Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς τῆς τε κοινῆς ὁμιλουμένης καὶ τῶν ἰδιωμάτων» (ΙΛΝΕ), τ. Γ', Ἀθῆναι 1941, σ. 436.

5. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

6. Φ. Παπανικολάου, ὅ.π., σ. 86.

7. Α. Στεφάνουλου, Τὸ γλωσσάριον τῆς Χρυσῆς Καστοριᾶς, «Μακεδονικά» 18 (1978) 254.

του σώματος, κάμνω παραλυτικόν, παραλύω 2) ἐνεργ. ἀμτβ. καὶ παθ. παραλύομαι¹. Γιὰ τὴ φωνητικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης πβ. *δάγγλα*², ἄλλο τύπο τοῦ γάγγλα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο μποροῦμε νὰ ἔχουμε **δαγγλῶνω* > **δαγγρόνω* > *δραγγρόνω*.

Οἱ σημασίες μὲ τὶς ὁποῖες ἀπαντᾷ τὸ ρῆμα στὴ Χρυσὴ Καστοριᾶς εἶναι κατὰ πάσα πιθανότητα ἀποτελέσμα σημασιολογικοῦ συμφυρμού τῶν ρημάτων *δραγγόνομαι* καὶ *δαγκῶνομαι*.

ἰμορφεύομαι

Τὸ ρ. *ἰμορφεύομαι* τὸ συναντοῦμε στὸ Χορτιάτη Θεσσαλονίκης μὲ τὴ σημασία «ἐλπίζω, 2) βαυκαλίζομαι: *μὴ ἰμορφεύσι, μὲ λέει, δὲν ἦσαν γιὰ σένα*³.

Ἡ λέξι ἀνάγεται, κατὰ τὴ γνώμη μου, στὸ ἀρχ. *εὐμολπῶ* «μέλω καλῶς, ψάλλω τερπνά, μελωδικά»⁴. Ἡ σημερινὴ φωνητικὴ μορφή τῆς λέξης εἶναι ἀποτελέσμα τῆς παρετυμολογικῆς ἐπίδρασης τῆς λ. *ἐμορφος*, ποῦ θὰ πρέπει νὰ ἔγινε μετὰ τὴν τροπὴ τοῦ συμπλέγματος *λπ* > *ρπ* (πβ. *ἐλπίδα* > *ἐρπίδα* κ.ά.⁵), ὁπότε δημιουργήθηκε ὁ τύπος **εὐμορπεύομαι*. Ὁ τύπος αὐτός, ἀστήρικτος ἐτυμολογικά στὴ συνείδηση τῶν κατόχων τοῦ ιδιώματος, ἦταν μοιραῖο νὰ δεχτεῖ τὴν παρετυμολογικὴ ἐπίδραση τοῦ *ἐμορφος*.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ σημασιολογικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης ποῦ εἶναι παράλληλη μὲ αὐτὴ τοῦ ρ. *βανκαλίζω*, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀρχικὴ σημασία εἶναι, ὅπως γνωρίζουμε, «λικνίζω, νανουρίζω».

ξιπουρίζου

Ἡ λ. *ξιπουρίζου* χρησιμοποιεῖται στὴν Πυλαία Θεσσαλονίκης μὲ τὴ σημασία «κερδίζω σὲ παιχνίδι καὶ τὰ παίρνω ὅλα, “μαδῶ” τὸν ἀντίπαλό μου (στὰ χαρτιά, τὶς μπίλιες, τὰ καρύδια, κ.ά.)· (παθ.) τὰ χάνω ὅλα σὲ παιχνίδι: *ξιπουρίσκα*=τὰ ἔχασα ὅλα»⁶.

Κατὰ τὴ γνώμη μου ἡ λέξι προέρχεται ἀπὸ τὸ ρ. *ξεκουπουρίζω* (<πρό-θημα *ξε*+*κουπουρίζω*, ποῦ ἡ ὑπαρξὴ του πιστοποιεῖται ἀπὸ τὸ ποντιακὸ *κουτσορίζω* «1) κόπτω σύρριζα φυτὸν 2) ἐπὶ ζώων, βόσκων ἀποκόπτω τοὺς βλαστούς»⁷, μὲ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ (ἀπλολογία) τῆς συλλαβῆς -*κου*.

1. IANE 4, σ. 182.

2. IANE 4, σ. 181.

3. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

4. Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικόν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*, Ἀθήναι 1958, λ. εὐμολπῶ.

5. Μ. Φιλῆντα, *Γλωσσογονωσία καὶ Γλωσσογραφία Ἑλληνικῆ*, Ἀθήνα τ. Β', σ. 184.

6. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

7. Α. Α. Παπαδόπουλου, *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου*, τ. Α', Ἀθήναι 1960, σ. 489.

Γιὰ τὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξιν τῆς λέξεως πβ. τὸ μεσν. *ἀποκουντουρίζω* (πρὸθ. ἀπο+ρ. *κουντουρίζω*), ποὺ σύμφωνα μετὰ τὸ λεξικὸ τοῦ Κριαρᾶ μαρτυρεῖται μετὰ τὶς ἀκόλουθες σημασίαις «1) ἀφαιρῶ, κόβω τὴν οὐρά, κάνω κάτι «κούντουρο», ἐλλιπές· (ἐδῶ) ἀπομακρύνομαι (μετὰ περιφρόνησιν) ἀπ᾽ ἧς φά καὶ γλύψῃ σε (ἐνν. ἢ πολιτικῇ), τότε ἀποκουντουρίζει Σαχλ. Α' 246 2) (Μεσ.) στενωχωροῦμαι: *Σηκώνονται ἐκ τὸ ταβλιν* (ἐνν. οἱ ἀξαριστάδες) ἀποκουντουριζόμενοι καὶ πᾶσιν χώρια των μεριά σὰν παραπονεμένοι Σαχλ. Ν 192»¹. Κατὰ τὴ γνώμην μου τὴ μετχ. *ἀποκουντουριζόμενοι* στὸ στίχον Ν 192 τοῦ Σαχλίκου πρέπει νὰ τὴν ἐρμηνεύσουμε «μαδημένοι». Ἡ σημασία αὕτη ἀνταποκρίνεται πληρέστερα στὸ περιεχόμενον τοῦ στίχου, κι ἀκόμη, ἔχει τὴν ἑμμεση ὑποστήριξιν τῆς προφορικῆς παράδοσης μετὰ τὸ *ξυφουρίζον* τῆς Πυλαίας.

δγκιθρον

Στὴν Ἀρναία Χαλκιδικῆς ἢ λ. *δγκιθρον* χρησιμοποιεῖται μετὰ τὴ σημασίαν «τριγωνικὴ χονδρὴ σανίδα, πάνω στὴν ὁποία προσαρμόζεται τὸ ὕνι»². Στὴν Παλαιοχώρα Χαλκιδικῆς ἡ ἴδια λέξις ἀπαντᾷ καὶ μετὰ τὸν τύπον *ἐγκιθρον* καὶ σημαίνει «ξύλο ὅπου τοποθετεῖται τὸ ὕνι στὸ ξυλάλετρο»³. Στὰ Βασιλικά Χαλκιδικῆς συναντοῦμε τὸν τύπον *δγκιθρον* «μέρος τοῦ ἄλετριου, ποὺ δὲν καθορίζεται μετὰ ἀκρίβειαν»⁴, ἐνῶ στὴν Πυλαία *δγκηθρους* λέγεται τὸ «πόδι τοῦ ἄλετριου»⁵.

Γιὰ τὴν προέλευσιν τῆς λέξεως δὲν ἔχομε ἀμεσα διατυπωμένη γνώμη. Ὁ Α. Α. Παπαδόπουλος γράφοντας *δγκηθρον* «δγκηρὸς ποὺς»⁶ εἶναι φανερό πὺς τὸ συνδέει μετὰ τὸ *δγκος*· τὴν ἄποψιν αὕτη φαίνεται νὰ ἀσπάζεται ὁ Ν. Ἀνδριώτης στὴν ἐργασία του «Οἱ Ἀρχαῖστοι τοῦ σημερινοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τῆς Μακεδονίας», ὅπου διαβάζομε *δγκηθρον* τὸ «πόδι τοῦ ἄλετριου»⁷. Στὴν ἴδια ἐργασία ἀναφέρεται ἀπὸ τὴ Χαλκιδικὴ ἡ λέξις *ῶκνθρον* τὸ «ῶκνθρον, βουκέντρι»⁸. Ὅσο ξέρω, ἡ λέξις *ῶκνθρον* εἶναι ἀμάρτυρ καὶ

1. Μ. Κ ρ ι α ρ ᾶ, Λεξικὸν τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημόδους γραμματείας, τ. Γ'. Θεσσαλονίκη 1973, σ. 50.

2. Μ. Παπαθανασίου, Λαογραφικά Ἀρναίας, «Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς», τευχ. 15-16, σ. 726.

3. Δ. Τσιότρα, Λαογραφικά καὶ Ἱστορικά Παλαιοχώρας, «Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς», τευχ. 8 (1965) 220.

4. Ἀ χ. Β α μ β α κ ο ῦ δ η, Βασιλικά, Ἱστορία-Λαογραφία, «Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς», τευχ. 21-22, σ. 74.

5. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

6. Α. Α. Παπαδόπουλου, Γλωσσικά ιδιώματα Ἀθῶν καὶ Χαλκιδικῆς, «Λεξ. Ἀρχεῖον», τ. Στ', σ. 132.

7. Ν. Ἀ ν δ ρ ι ῶ τ η, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1953, σ. 105.

8. Ὁ. π., σ. 106.

πιθανότατα ή άπουσία άστερίσκου όφείλεται σέ τεχνικούς λόγους. "Ασχετα πάντως άπ' αυτό, φαίνεται πώς ή συσχέτιση του *δκιθρου* τής Χαλκιδικής με τó *ώνος* δέν ίκανοποίησε τó Ν. 'Ανδριώτη και γι' αυτό στο «Lexikon der Archaismen» δέν περιλαμβάνει λήμμα *ώνυθρον*.

Κατά τή γνώμη μου οί λέξεις *δγκιθρον* και *δκιθρον* «πόδι άλετριοϋ» και *δκιθρον* «βουκέντρι» έχουν κοινή έτυμολογική προέλευση και άνάγονται στο άρχ. *έγκεντρος* «ό έχων κέντρον, κεντρί»¹. 'Η σημασία «πόδι άλετριοϋ» πιθανώς άπό τó *έγκεντρος* (πούς), όπου *κέντρον* «όνι», άν και ή λέξη δέν μαρτυρείται με αυτή τή σημασία.

'Από πλευράς φωνητικής ή τροπή *ντρ>θρ* πρέπει νά άκολουθήσε τά παρακάτω στάδια: *ντρ>Dr* με χαρακτηριστική γιά τά ιδιώματα τής Χαλκιδικής άπώλεια του έρρινου² >δρ, με τροπή του *D* στο άντίστοιχο διαρκές δίπλα στο ύγρό πβ. *Bardak>Βαρδάκι>θρ*, πβ. *κάδρου>κάθρου* κ.ά.³ (Γιά τήν τροπή *ντρ>θρ* βλ. και λ. *'πίκιθρους* (<έπίκεντρος παρακάτω).

παστουματιά

Στά Βασιλικά Χαλκιδικής ή λ. *παστουματιά* σημαίνει «παχύ έντερο γεμισμένο με κυμά και χοιρινό λίπος»⁴.

'Η λέξη είναι κατά τή γνώμη μου σύνθετη άπό τó *παστό* και τó *αίματιά* πού σύμφωνα με τó «Lexikon der Archaismen» του Ν. Ανδριώτη⁵ σώζεται στα νεοελληνικά ιδιώματα με τή σημασία «Blutwurst, 2) zur Herstellung von Wurst geeigneter Darm, 3) Darm, 4) Magen mit den Eingeweiden».

πέλιχρας

'Η λ. *πέλιχρας* άπαντá στην έπαρχία Βοΐου με τή σημασία «σκίουρος»⁶. Κατά τή γνώμη μου ή λέξη προέρχεται άπό τó διαλ. *σπέλεχας* (<*άσπάλακας* < άρχ. *άσπάλαξ*) με άποβολή του άρχικού *σ* και άνάπτυξη του *ρ* έξαιτίας του γειτονικού ύγρου (πβ. *άσπάλαθος>άσπάλαθρος, βλίτο>βλίτρο* κ.ά.⁷). Σύμφωνα με τó «'Ιστορικό Λεξικό» ή λ. *άσπάλακας* έχει τís παρακάτω σημασίες «1) Τó θηλαστικόν άσπάλαξ ό κοινός (talpa europaea) του γένους τών άσπαλα-

1. Δ. Δημητράκου, δ.π., λ. *έγκεντρος*.

2. Α. Α. Παπαδόπουλου, Γλωσσικά ιδιώματα, δ.π., σ. 136.

3. Χ. Τζιτζιλής, Μιά βαλκανική λέξη λατινικής προέλευσης, «Έλληνικά» 33 (1981) 190.

4. 'Αχ. Βαμβακούδη, δ.π., σ. 183.

5. Ν. Andriotis, δ.π., σ. 75.

6. Παπανικολάου, δ.π., σ. 194.

7. Φ. Κουκουλέ, Φωνητικά, έτυμολογικά και σημασιολογικά, «Αθηνά» 29 (1917) Λεξ. 'Αρχ. 81-87.

κιδῶν (talpidae) τῆς τάξεως τῶν τρωκτικῶν. 2) Τὸ θηλαστικὸν σκίουρος ὁ κοινὸς (sciurus communis) τοῦ γένους τῶν σκιουριδῶν (sciuridae) τῆς τάξεως τῶν τρωκτικῶν 3) ἡ νόσος χοιράδες¹.

Σημειῶν πῶς, κατὰ τὴ γνώμη μου, καὶ τὸ ποντιακὸν *πελεχοῦδι* «ἄνθρωπος ἀναμειγνυόμενος παντοῦ καὶ διὰ τοῦτο ὀχληρὸς»², ποῦ ὁ Α. Α. Παπαδόπουλος τὸ χαρακτηρίζει ὡς ἀγνώστου ἐτύμου, πρέπει νὰ τὸ ἀναγάγουμε στὸ *σπέλεχας* <ἀσπάλακας³.

ῥίκιθρους

Τὸ ἐπίθετο *ῥίκιθρους* χρησιμοποιεῖται στὴν Πυλαία Θεσσαλονίκης καὶ σημαίνει «αὐτὸς ποῦ δὲν παίρνει ἀπὸ λόγια, 2) πεισματάρης»⁴. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ λέξη ἀνάγεται στὸ ἀρχ. *ῥίκεντρος* ποῦ σώζεται στὰ νεοελληνικά ἰδιώματα μὲ τὴ μορφή, *ῥίκεντρος* καὶ *ῥίκιντρος* καὶ τὴ σημασία «gekrümmt, gebeugt, 2) angreifend offensiv 3) trotzig, hartnäkig»⁵. Γιὰ τὴν τροπὴν *ντρο* > *θρο* πβ. *ῥγκεντρος* > *δγκιθρους*.

ποταμός, πότανος, poton, potan

Ἡ λέξη *ποταμός* ἀπαντᾷ στὴν Ἡπειρὸ μὲ τὴ σημασία «μακρὸ δοκάρι τῆς στέγης κάθετο στὶς γριντιές»⁶ καὶ στὴν Ἀγ. Ἄννα Εὐβοίας μὲ τὴ σημασία «σιδερένιο δοκάρι ποῦ ὑποβαστάζει τὸ πάτωμα τοῦ ἀνωγείου, τὴν πατόστρωση»⁷. Ἡ ἰδία λέξη ἀπαντᾷ στὴ Θάσο ὡς *πονταμός* «τὸ μεγάλο δοκάρι τῆς στέγης ὅπου στηρίζονται ὅλα τ' ἄλλα»⁸, στὴν Τσακωνιά ὡς *ποταμό* «τὸ μεγάλο καδρόνι ποῦ στερεώνεται στὴ μέση, στὸ μακρὸς τοῦ σπιτιοῦ καὶ ποῦ πάνω σ' αὐτὸ θὰ καρφωθοῦν τὰ πατερὰ ποῦ θὰ στηρίζουν τὸν πάτε»⁹ καὶ στὰ ὄρεινὰ χωριά τῆς Πιερίας (Ρητίνη, Μοσχοπόταμος) ὡς *πόταμους* «τὸ μεγάλο δοκάρι τῆς στέγης ὅπου στηρίζονται ὅλα τ' ἄλλα»¹⁰.

1. IANE 3, σ. 139.

2. Α. Α. Παπαδόπουλου, Ἱστορικὸν Λεξικόν, δ.π., σ. 175.

3. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν σημειῶν πῶς καὶ τὸ *πέλεχας*, «ἀρουραῖος μὲς ἔχων ὀξὺ ρύγχος. δι' οὗ διατρύφῃ τοὺς καρποὺς καὶ τὸ ξύλον», συνδέεται μὲ τὸ *σπέλεχας* κι ὅχι μὲ τὸ *πέλεκας*, ὅπως νομίζει ὁ Φ. Κουκουλῆς (βλ. «Ἀθηνᾶ» 49, 1939, 129).

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

5. Ν. Andriotis, δ.π., σ. 252.

6. Ε. Μπόγκα, δ.π., σ. 317.

7. Μ. Ἰωαννίδου-Μπαρμπάριγκου, Οἰκία Ἀγ. Ἄννης, «Λαογραφία» 14 (1952) 154.

8. Δ. Τομπαιῖδης, δ.π., σ. 71.

9. Θ. Κωστάκης, Τσακωνικὴ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ, «Λαογραφία» 19 (1960) 282,

10. Πληροφορία τῆς συναδέλφου κ. Εὐανθίας Παπαδοπούλου.

Παρά τη φωνητική ταύτιση της λέξης μας με το *ποταμός* της κοινής είναι δύσκολο να δεχτούμε κοινή προέλευση για τις δυο λέξεις. Το σηματολογικό χάσμα που τις χωρίζει μάς αναγκάζει να αναζητήσουμε άλλοι το έτυμο του *ποταμός* «δοκάρυ». Στην Ήπειρο (Τσουμέρκα) μαρτυρείται ή λ. *ποτονός* με τη σημασία «δροφή χωρίς σανίδωμα»¹. ή ίδια λέξη απαντά στην Κυνουρία και στην Τεγέα με τη σημασία «σωρός ξύλων που τοποθετούνται στην αυλή»². Ο Κ. Ρωμαίος σωστά ανάγει τη λ. *ποτονός* στο μεσν. *ύπότονον* «*tabecula mediana tectum intersecans*» για το όποιο μῆς πληροφορεῖ πὼς σώζεται σὲ μερικά ιδιώματα της Ἡπείρου ὡς *πότανος*³.

Στην κουτσοβλαχική απαντοῦν οἱ λέξεις *ρόταν* «(grande) route, plafond»⁴ καὶ *ρότανε* «grande route»⁵, ἐνῶ στὰ βουλγαρικά ιδιώματα μαρτυροῦνται οἱ τύποι *rotun* «ξύλινο πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ»⁶, καὶ *poton* «1) πάγκος στὸ σπίτι, 2) ταβάνι, 3) πάτωμα, 4) ἀνοιχτὸ δωμάτιο στὸν ἐπάνω ὄροφο μπροστὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα δωμάτια, 5) μάντρα γιὰ ζῶα»⁷. Ὁ Τ. Parahagi ἀνάγει τὰ κουτσοβλ. *ρόταν* καὶ *ρότανε* στὸ βουλγαρικὸ *poton*⁸, ἐνῶ ἡ Μ. Φ. Βαίρονα⁹ συνδέει τὸ βουλγ. *rotun* μετὶ τὸ ἑλλην. *πάτωμα*. Κατὰ τὴ γνώμη μου τὰ βουλγ. *ρότον* καὶ *ρότιν* παράγονται ἀπὸ τὸ ἑλλην. (ὑ)πότονον, ἐνῶ τὰ κουτσοβλ. *ρόταν* καὶ *ρότανε* ἀνάγονται στὸ διαλ. *πότανος*. Ἀπὸ τὸ πότανος μετὰ τροπὴν ν>μ, πὺ πιθανότατα ὀφείλεται σὲ παρετυμολογικὴ ἐπίδραση τῆς λ. *πόταμος*, διαλ. τύπο τοῦ *ποταμός*, ἔχουμε τὸ *πόταμος* πὺ γίνεται *ποταμός* κατὰ τὰ ὁμώνυμα *πόταμος-ποταμός*.

Ὁ Φ. Κουκουλὲς στὴν ἐργασία του «Περὶ ἀναπτύξεως ἐρρίνου ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ»¹⁰ ἀνάγει τὶς λέξεις *μπουντονάρι* «δοκὸς μακρὰ καὶ παχεῖα ὑπανέχουσα τὸ πάτωμα» καὶ *μπουδουνάρι* «δοκὸς ἐφ' ἧς στηρίζονται αἱ δοκοὶ τῆς ὀροφῆς» στὸ *ύποτονάριον*. Ἀντίθετα οἱ συντάκτες τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ συνδέουν τὶς λέξεις αὐτὲς μετὶ τὸ *βορδωνάρι*¹¹. Κατὰ τὴ γνώμη μου ἡ παρουσία μεσν. *ύπότονον* σὲ ὁλόκληρο σχεδὸν τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, καθὼς καὶ στὴ βουλγαρικὴ καὶ στὴν κουτσοβλαχικὴ, μάς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὼς καὶ στίς λέξεις *μπουντονάρι* καὶ *μπουδουνάρι* ὑπόκειται ἓνα

1. «Ἀθηνᾶ» 35 (1923) 233.

2. Ὁ.π.

3. Ὁ.π.

4. I. Parahagi, ὁ.π., σ. 1006.

5. Ὁ.π.

6. M. F. Bairova, Grčki zaemki v savremenija bŭlgarski ezik, Sofia 1969.

7. N. Герон, ὁ.π. τ. Δ', σ. 232.

8. I. Parahagi, ὁ.π., σ. 1006.

9. M. F. Bairova, ὁ.π., σ. 144.

10. Φ. Κουκουλὲς, «Ἀθηνᾶ» 49 (1939) 133.

11. ΙΑΝΕ 4, σ. 37.

παράγωγο τοῦ ὑπότονον πού πῆρε τίς παραπάνω μορφές κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς λ. *βορδονάρι*.

προυτόπ'

Τὴ λ. *προυτόπ'* τὴ συναντοῦμε στὴν Ἀρναία Χαλκιδικῆς μὲ τὴ σημασία «ἔχνη πρόσφατα κυνηγίου»¹.

Κατὰ τὴ γνώμη μου ἡ λέξη παράγεται ἀπὸ τὸ **προτύπιον*, ὑποκ. τοῦ *πρότυπον* «προεσχηματισμένος τύπος φυσικοῦ ἢ τεχνικοῦ πράγματος ἀναπαραγόμενος διὰ μιμήσεως, ὑπόδειγμα, μοντέλο»², μὲ παρετυμολογικὴ ἐπίδραση τοῦ *τόπος*. Ἡ παραγωγή ἀπὸ τὸ **προτύπιον* ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν παρουσία καὶ πλατειὰ χρῆση τοῦ ἀντίτοπος, πού εἶναι ἄλλος τύπος τοῦ ἀντί-τυπος σχηματισμένος μὲ παρετυμολογία πρὸς τὸ *τόπος*³.

σαγκιλ'στό

Ἡ λ. *σαγκιλ'στό* χρησιμοποιεῖται στὴ Βέροια μὲ τὴ σημασία «σουρωτήρ»⁴. Ἡ λ. προέρχεται χωρὶς ἀμφιβολία ἀπὸ τὸ **σακκελιστόν* <μεσν. *σακκελίζω* <per sacculum exprimere, colare, διηθεῖν, σακκίζειν»⁵, μὲ κανονικὴ στὰ βόρεια ἰδιώματα στένωσις *ε>ι*, ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *ι* καὶ τροπὴ τοῦ *κ>γκ* (πβ. *σκουλαρίκι>σκουλαρίγκι*, *σμιλάκι>σμιλάγκι* κ.ἄ.⁶). Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ χρῆση τῆς κατάλ. -(ι)στό γιὰ νὰ δηλωθεῖ τὸ ὄργανο μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται κάτι.

σ'λλίτσα

Στὴν Παλαιόχωρα Χαλκιδικῆς ἡ λ. *σ'λλίτσα* ἀπαντᾷ μὲ τὴ σημασία «πέτρα πού τρίβεται εὐκολα»⁷.

Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ ρ. *συλλύω* πού σώζεται στίς διαλέκτους τοῦ Πόντου καὶ στὴν Κύπρο μὲ τὴ σημασία «schmelzen, auflösen, 2) (in kleine Stücke) zerreiben, zerbröckeln»⁸. Στὸ *συλλύω* ἀνάγονται καὶ τὰ οὗς. *συλλίδι*,

1. Μ. Παπαθανασίου, Λαογραφικά Ἀρναίας, «Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς», τευχ. 13-14 (1967) 639.

2. Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι 1953, λ. πρότυπον.

3. Μ. Κριαρᾶ, Μεσαιωνικά γλωσσικά, «Ἑλληνικά» 29 (1976) 163-169.

4. Σβαρνόπουλου, Τὸ Γλωσσάριο τῆς Βεροίας, Βέροια 1973, σ. 78.

5. D u c a n g e, Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis, Gratz 1958, λ. σακέλλα.

6. Φ. Κουκουλέ, δ.π., σ. 105-117.

7. Δ. Τσιότρα, δ.π., σ. 222.

8. Ν. Andriotis, δ.π., σ. 526.

συλλυμάρδα και συλλύσματα που μαρτυρούνται στον Πόντο με τη σημασία «θρύμματα, κομμάτια»¹.

σουλπί, sulpie

Στη Χρυσή Καστοριάς ή λ. *σουλπί* χρησιμοποιείται με τη σημασία «τριγωνικό πλέγμα με βέργες ιτιάς, κατάλληλο για ψάρεμα στο ποτάμι»². 'Η ίδια λέξη άπαντά στην 'Ηπειρο με τη σημασία «δίχτυ από κλαδιά ιτιάς ή άλλου δένδρου που τοποθετείται σε μικρούς καταρράκτες (δέσεις) των ποταμών (Φαν. Λεφτ.), 2) «καλάθιον στενόλαιμον χρησιμεύον διά την εις ποταμούς άλιεϊαν ιχθύων»³. Για την άκρίβεια, το *σουλπί* είναι κωνικό πλέγμα από βέργες ή καλάμια, με στενόλαιμο άνοιγμα άπ' όπου μπαίνουν τα ψάρια και δέν μπορούν να φύγουν, γιατί το άλλο μέρος είναι κλειστό⁴. Στην κουτσοβλαχική μαρτυρείται ή λ. *sulpie* «outil, ustensile de roseau pour pêcher; clôture de roseaux»⁵. 'Ο συντάκτης του λεξικού της κουτσοβλαχικής Τ. Paphagi, που φαίνεται να άγνοεί την παρουσία της λέξης στην ελληνική, χαρακτηρίζει την κουτσοβλαχική λέξη ως άγνώστου έτύμου.

'Ας δοϋμε όμως ποιά μπορεί να είναι ή προέλευση της λέξης. Σε πολλά μέρη της 'Ελλάδας άπαντά ή λ. *σκληόππος* «άθυρμα παιδικόν, είδος ξυλίνου τυφεκίου αποτελουμένου συνήθως από τεμάχιον κοίλον καλάμου φέροντος εις το έν άκρον στενήν όπήν εις την όποιαν τίθεται σφαιρίδιον εκ πεπιεσμένου χάρτου, ένθ εις το έτερον άκρον του καλάμου εισέρχεται εις το έσωτερικόν κοίλον αυτόν έμβολον, το όποιον πιέζον τον έσωτερικόν άέρα εκτοξεύει το την όπήν φράττον σφαιρίδιον»⁶. 'Ο Ν. 'Ανδριώτης βοηθούμενος από τον τύπο *στυλοῦπος*, που άπαντά στην 'Ιμβρο με την ίδια σημασία, έτυμολογεί όρθά τη λέξη από το λατ. *stloppus, scloppus* «der Schall der sich hören lässt, wenn man auf aufgeblasene Bachen schlägt, der Klapps»⁷. 'Ο ίδιος αναφέρει πώς ή λατ. λέξη μπήκε πολύ νωρίς στην ελληνική, πιθανώς στις άρχές του μεσαιώνα, αν και μαρτυρείται γραπτά μόλις στα τέλη αυτού ως *σκληόππος* «είδος όπλου, που δέν ξέρουμε πώς άκριβώς ήταν κατασκευασμένο».

Κατά τη γνώμη μου ή λ. *σουλπί* προέρχεται από το **στυλουπί(ον)*,

1. Α. Α. Παπαδόπουλου, 'Ιστορικόν λεξικόν, δ.π., τ. Β', σ. 337.

2. Α. Στεφάπουλου, δ.π., σ. 277.

3. Ε. Μπόγκα, δ.π., σ. 353.

4. 'Η περιγραφή στηρίζεται σε πληροφορία του κ. Γ. Παπατσιούμα, που κατάγεται από το Βυθό Κοζάνης.

5. Ι. Paphagi, δ.π., σ. 1133.

6. Ν. 'Ανδριώτη, 'Ετυμολογικά, «Λεξικογραφικόν Δελτίον» 2 (1940) 153.

7. 'Ο.π.

ὑποκοριστικό τοῦ *στλωππος*, μὲ ἀποβολή τοῦ *τ*, γιὰτὶ ἡ γλώσσα μας δύσκολα ἀνέχεται τὸ συμφωνικὸ σύμπλεγμα *στλ* καὶ ἡ τὸ ἀπλοποιεῖ μὲ ἀποβολή τοῦ *τ* (πβ. *στιλβώνω* > *στιλιβώνω* *σιλβώνω*¹⁾ ἢ τὸ πρέπει σὲ *σλ* (πβ. *στειλιοῖ* > *στλιοῖ* > *σκλιοῖ*, *στιλβώνω* > *στιλιβώνω* > *σκληβώνω*²⁾).

Καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς σημασιολογίας ἡ ἑτυμολογία ποὺ προτείνουμε δὲν παρουσιάζει δυσκολίες· μιὰ ἀπλή ἀνάγνωση τῆς περιγραφῆς τῶν δύο ἀντικειμένων (*σκληππος* καὶ *σουλπὶ*) μᾶς πείθει ὅτι ὑπάρχουν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ διευκολύνουν τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴ μιὰ ἔννοια στὴν ἄλλη.

Τέλος σημειώνουμε πὼς τὸ κουτσοβλαχικὸ *sulrie* παράγεται χωρὶς ἀμφιβολία ἀπὸ τὸ ἑλλην. *σουλπὶ*. Γιὰ τὴν κατάλ. -ie πβ. *κεντρι* > *kentrie*, *παχνι* > *pahnie* κ.ἄ.³⁾

β) Λέξεις ξένης προέλευσης

βαρτιλιέσκα

Ἡ λ. *βαρτιλιέσκα* χρησιμοποιεῖται στὸ Λαγκαδὰ Θεσσαλονίκης μὲ τὴν σημασία «σβούρα ποὺ παίζουν τὰ παιδιὰ»⁴⁾.

Ἡ λέξη παράγεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *vǎrteleška* «σβούρα»⁵⁾.

βίτκα

Ἡ λ. *βίτκα* «μᾶλλον κλωστή, ὅση μαζεύεται ἀπ' τὸ κουβάρι στὰ δύο δάχτυλα τοῦ χεριοῦ»⁶⁾ ἀπαντᾷ στὴν ἐπαρχία Βοΐου.

Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *vitka* «πλεξοῦδα πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο»⁷⁾ <vit «κλωσμένος» + κατάλ. -κα.

βασαρωῶ, μπαθαρνῶ, μπασιαρνίζω

Τὸ ρ. *μπασιαρνίζω* χρησιμοποιεῖται στὴ Γαλάτιστα Χαλκιδικῆς μὲ τὴν σημασία «πετυχαίνω»⁸⁾. Στὴν Πυλαία⁹⁾ καὶ στὴ Βέροια¹⁰⁾ μαρτυροῦνται οἱ τύποι *Βαθαρωῶ* καὶ *μπασιαρνίζω* ἀντίστοιχα, μὲ τὴν ἴδια σημασία.

1. N. Andriotis, ὁ.π., σ. 513.

2. N. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολογικά, ὁ.π., σ. 154.

3. Ν. Κατσάνη, Ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις στὰ Κουτσοβλαχικά, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 137.

4. Ν. Κοσμά, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Λαγκαδὰ, «Μακεδονικά» 12 (1972) 335.

5. Bălgarski Etimologičen Rečnik (στὸ ἐξῆς BER), τ. 1, Sofia 1971, σ. 212.

6. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 55.

7. BER 1, σ. 54.

8. Β. Καλογιερᾶ, «Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς» τευχ. 4 (1962) 243.

9. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

10. Σ. Σβαρνόπουλου, ὁ.π., σ. 58.

*Ο Β. Καλογεράς¹ προτείνει για τὸ *μπασαρντῶ* τὴν ἐτυμολόγηση ἀπὸ τὸ ἄρχ. *βασσαρις* <βασσαρδέω> *μπασσαρτῶ* <μπασαρντῶ. Στὴν πραγματικότητα τὸ ρ. *μπασαρντῶ*, ὅπως καὶ τὰ *Βασαοῦῶ* καὶ *μπασιαρντίζον*, παράγεται ἀπὸ τὸ *basardim* ὁόρ. τοῦ τουρκ. ρ. *başarmak* «bring to a successful conclusion; succeed in; accomplish»².

γιαπαλάκ

Στὴν ἐπαρχία Βοΐου *γιαπαλάκ* λέγεται τὸ πουλί «χαραδρίνος ὁ ὑέτιος»³. *Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *yralak* «great owl»⁴.

γόρνα

Στὰ Γρεβενὰ ἡ λέξις *gorna* χρησιμοποιεῖται μὲ τὴ σημασία «μάλλινη φοῦστα ὑφασμένη στὸν ἀργαλειό»⁵.

*Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *gorna dreha* «ἅπανωφόρι» (*gorna* θηλ. τοῦ *goren* «ὁ ἐπάνω»⁶ καὶ *dreha* «φόρεμα»⁷, μὲ οὐσιαστικοποίηση πού πιθανῶς ἐγένεε στὰ βουλγαρικά. *Ἡ βουλγαρική λέξις ἅπαντὰ καὶ στὴν κουτσοβλαχική ὡς *gorna* «habit, vêtement qu'on habille par dessous»⁸.

δόσα

Στὴ Χρυσή Καστοριάς ἡ λ. *δόσα* χρησιμοποιεῖται μὲ τὴ σημασία «ἀτίθαση γυναίκα, ἀντρογυναίκα»⁹, ἐνῶ στὴν περιοχή Βούρμπιανης, Πυρσόγιαννης κ.ἄ. *ντόσα* λέγεται «ἡ παλαιογυναίκα»¹⁰.

*Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ ἄλβ. *dosë-a* «1) ἡ γουρούνα, 2) γυναίκα παχειά, 3) γυναίκα κακὴ»¹¹ πού τὸ συναντοῦμε καὶ στὴ βουλγαρική ὡς *dose* «γουρούνα»¹² καὶ στὴν κουτσοβλαχική ὡς *dosă* «gueuse; prostituée»¹³.

1. Β. Καλογεράς, ὁ.π.

2. H. C. Hony - Fahir Iz, A Turkish-english Dictionary, Oxford 1972, σ. 34

3. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 71.

4. H. C. Hony - Fahir Iz, ὁ.π., σ. 394.

5. Μ. Παπαϊωάννου, ὁ.π., σ. 50.

6. BER 1, σ. 265.

7. BER 1, σ. 426.

8. I. Papahagi, ὁ.π., σ. 593.

9. Α. Στεφόπουλου, ὁ.π., σ. 255.

10. Ε. Μπόγκα, ὁ.π., τ. Β', σ. 235.

11. Ν. Γκίβνη, Λεξικό 'Αλβανο-ἐλληνικό, Τίρανα 1971, σ. 95.

12. BER 1, σ. 414.

13. T. Papahagi, ὁ.π., σ. 499.

δότσα

Ἡ λέξη *δότσα* χρησιμοποιεῖται στὴ Χρυσή Καστοριάς μετὰ τὴ σημασία «κουκουνάρι τοῦ πεύκου ἢ τοῦ ἔλατου»¹.

Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ ἄλβαν. *dockë-a* «κοτσάνι»².

ζαβόρτσα, ζαβρόντσα

Στὰ Γρεβενὰ συναντοῦμε τὴ λ. *ζαβόρτσα* «πρόχειρη ξύλινη πόρτα μετὰ χοντρά ἀπελέκητα ξύλα μέσα στὸ ξύλινο πλαίσιο, ποὺ χρησιμοποιεῖται συνήθως στὶς αὐλὲς καὶ στὰ μαντριά»³. Ἡ ἴδια λέξη χρησιμοποιεῖται στὰ «κουδαρίτικα» τῆς Σιάτιστας μετὰ τὴ σημασία «θύρα»⁴. Σὲ ὁρεῖνὰ χωριὰ τῆς Πιερίας (Ρητίνη, Μοσχοπόταμος) ἀπαντᾷ ὁ τύπος *ζαβρόντσα* μετὰ τὴ σημασία «αὐλόπορτα»⁵.

Ἡ λ. *ζαβόρτσα* παράγεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *zavorec* «σιδερένια σφήνα μετὰ τὴν ὁποία συνδέεται ὁ ζυγὸς μετὰ τὸ ρυμὸ τῆς ἄμαξας»⁶ (*zavor* «κοντὴ σανίδα μετὰ τὴν ὁποία ἡ πόρτα πιάνεται στὸν τοῖχο»⁷, πβ. καὶ *zavorno* (<*zavor*) «διαγώνιο δοκάρι γιὰ νὰ ἀσφαλίσῃ ἡ πόρτα»⁸. Ὁ τύπος *ζαβρόντσα* παράγεται ἀπὸ τὸ *ζαβόρτσα* μετὰ μετὰθεση τοῦ -ρ καὶ κατάληξη -ντσα, πιθανῶς ἀναλογικὰ πρὸς τὰ *γειτόντσα*, *ἀρχόντσα* κ.ἄ.

ζαπαρίζουμι

Ἡ λέξη *ζαπαρίζουμι* χρησιμοποιεῖται στὴν ἐπαρχία Βοΐου μετὰ τὴ σημασία «ζεσταίνομαι, κατακαίγομαι»⁹.

Ἡ λέξη πιθανότατα παράγεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *zapanvam-zaparrjia* «ζεματίζω»¹⁰.

ζίλαβους

Τὸ ἐπίθ. *ζίλαβους*¹¹ προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *žilav* «σκληρὸς (γιὰ κρέας) 2) ἀνθεκτικὸς». Τὸ βουλγ. *žilav*¹² ἀπαντᾷ καὶ στὴν κουτσοβλαχικὴ ὡς *jilav* «flexible comme une verge».

1. Α. Στεφόπουλου, ὁ.π., σ. 93.

2. Ν. Γκίνη, ὁ.π., σ. 93.

3. Μ. Παπαϊωάννου, ὁ.π., σ. 37.

4. Π. Γράβα, Τὰ κουδαρίτικα τῆς Σιάτιστας, «Λαογραφία» 12 (1938-48) 432.

5. Πληροφορία τῆς συναδέλφου κ. Ε. Παπαδοπούλου.

6. BER 1, σ. 576.

7. Ὁ.π.

8. Ὁ.π.

9. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 89.

10. Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν, Σόφια 1966, σ. 316.

11. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 89.

12. Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν, ὁ.π., σ. 278.

ζούτσα

Στη Χρυσή Καστοριάς ζούτσα λένε «τὸ κατακάθι τῶν ὑγρῶν ζούτσα τοῦ λαδρόυ»¹. ἡ ἴδια λέξη χρησιμοποιεῖται στὴν Ἡπειρο μὲ τὴ σημασία «τὸ κατακάθι ποῦ μένει στὸ καζάνι, ὕστερα ἀπὸ τὸ λυώσιμο τοῦ βουτύρου (χωριὰ Μετσόβου): ἡ ζούτσα τρώγεται καλύτερα μὲ αἰγάι»².

Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ ἄλβαν. *zucë-a=llum* «*deput (d'huile), marc de café*»³.

ξέλλα

Ἡ λ. *ξέλλα* ἀπαντᾷ στὸ Λαγκαδὰ Θεσσαλονίκης μὲ τὴ σημασία «χελώνα»⁴.

Ἡ λ. παράγεται ἀπὸ τὸ βουλγ. διαλ. *želka* «χελώνα»⁵.

ξούρ'

Ἡ λέξη *ξούρ'* ἀπαντᾷ στὰ Γρεβενὰ μὲ τὴ σημασία «ζέστη: κάν' πολλὴ ξούρ σήμιρα»⁶.

Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *žur* «κάτι καμμένο»⁷ <*žurjia* «ψήνω, ξεματίζω». Ἀπὸ τὸ *ξούρ'* παράγεται καὶ τὸ ρ. *ξουρίζον* «καίω ὑπερβολικά»⁸.

κασνάχ'

Ἡ λέξις *κασνάχ'* μαρτυρεῖται στὴ Θάσο μὲ τὴ σημασία «ξύλινο περιλαίμιο γιὰ νὰ κρατᾷ τὸ κουδούνι»⁹.

Ὁ Δ. Τομπαΐδης παράγει τὴ λ. *κασνάχ'* ἀπὸ τὸ *κασονάκι* <*κασοννάκι* μὲ ἀποβολὴ τοῦ νόθου *ον*. Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *kasnak* «*rim or hoop (of tambourine, sieve) embroideryframe*»¹⁰.

κατιρίτσα

Στὴν Ἀρναία Χαλκιδικῆς *κατιρίτσα* ὀνομάζεται ὁ «σκίουρος καὶ μεταφ.

1. Α. Στεφάνου, δ.π., σ. 257.

2. Ε. Μπόγκα, δ.π., τ. Α', 131.

3. V. Kokona, *Fjalor shqip-frehgjisht*, Tiranë 1977, σ. 586.

4. Ν. Κοσμά, δ.π., σ. 337.

5. BER, 1, σ. 533.

6. Μ. Παπαϊωάννου, δ.π., σ. 40.

7. BER 1, σ. 560.

8. Μ. Παπαϊωάννου, δ.π., σ. 40.

9. Δ. Τομπαΐδης, δ.π., σ. 55.

10. H. C. Hony-Fahir Iz, δ.π., σ. 187-8.

ὁ σβέλτος»¹. Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *katerica* «*sciurus vulgaris*»², ποὺ δὲν ἔχει βέβαιη ἑτυμολογία.

κλαπιούσιους, κλαπούσιαβους

Τὸ ἐπίθ. *κλαπιούσιους* ἀπαντᾷ στὴν Ἀρναία Χαλκιδικῆς μὲ τὴ σημασία «ὁ ἔχων αὐτιά μεγάλη»³. στὴν ἐπαρχία Βοΐου συναντοῦμε τὸ ἐπίθ. *κλαπούσιαβους* «αὐτὸς ποὺ ἔχει μεγάλα αὐτιά»⁴.

Τὸ ἐπίθ. *κλαπιούσιους* προέρχεται ἀπὸ τὸ **klaruš* <βουλγ. διαλ. *klarouh* «ἄνθρωπος μὲ μεγάλα καὶ κρεμασμένα αὐτιά»⁵. <*klaram uho* «αὐτὶ» (πβ. καὶ σλοβένικο *klarouh*, *klaroušen*)⁶. Τὸ *κλαπούσιαβους* προέρχεται ἢ ἀπὸ τὸ *κλαπιούσιους* καὶ τὴν κατάλ. -αβος, σλαβικῆς προέλευσης, ἢ κατευθεῖαν ἀπὸ τὸ **klarušan*.

κράτσ'να

Στὴν Ἀρναία Χαλκιδικῆς *κράτσ'να* λέγεται «ἡ πλατεῖα ἄξινη»⁷.

Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *kračna lorata* (<*kračen* «αὐτὸς ποὺ τίθεται σὲ κίνηση μὲ τὰ πόδια, ποδοκίνητος»⁸ καὶ *lorata*⁹ «φτυάρν»). Ἡ διαδικασία τῆς οὐσιαστικοποίησης τοῦ ἐπίθ. *kračen* πρέπει νὰ ἔγινε στὴ βουλγαρικῇ.

λόσκουτους

Ἡ λ. *λόσκουτους* χρησιμοποιεῖται στὴν ἐπαρχία Βοΐου μὲ τὴ σημασία «θόρυβος, φασαρία»¹⁰. Ἡ λέξις προέρχεται ἀπὸ τὸ σλαβ. *loscutŭ* «*strepitus*»¹¹, ποὺ τὸ συναντοῦμε καὶ στὴν κουτσοβλαχικῇ ὡς *loscut* «*bruit, vacarme*»¹².

1. Μ. Παπαθανασίου, ὁ.π., σ. 737.

2. BER 1, σ. 71.

3. Μ. Παπαθανασίου, ὁ.π., σ. 709.

4. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 114.

5. BER 2, σ. 420.

6. BER 2, σ. 436.

7. Μ. Παπαθανασίου, ὁ.π., σ. 728.

8. BER 2, σ. 711.

9. Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν, ὁ.π., σ. 520.

10. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 141.

11. T. Parahagi, ὁ.π., σ. 749.

12. Ὁ.π.

λιπαντούδ(ι)

Στὰ Βασιλικά Χαλκιδικῆς *λιπαντούδ(ι)* λέγεται «ἡ ζακετούλα τῶν μικρῶν παιδιῶν, τῶν μωρῶν»¹.

Ἡ λέξι παραγάγεται ἀπὸ τὸ οὐσ. *λιμπαντές* «χονδρὸ μάλλινο ἀπὸ γρίζο μέχρι τῇ μέσῃ μὲ μανίκια»² (<τουρκ. *libade* «short quilted coat»³) καὶ τὴν ὑποκ. κατάλ. -οῦδ(ι). Ἡ τροπὴ *b>π* ἴσως ἔγινε στὴν τουρκικὴ⁴.

λούδον

Τὸ ἐπίθ. *λούδον* χρησιμοποιεῖται στὴν Πυλαία Θεσσαλονίκης μόνο στὸ θηλυκὸ καὶ σημαίνει «χαζή: *δίπ λούδον εἶνι*»⁵.

Ἡ λέξι προέρχεται ἀναμφίβολα ἀπὸ τὸ βουλγ. *lud* «τρελός, παλαβός»⁶.

Μπροούσλιανους

Τὸ οὐσ. *μπρούσλιανους* ἀπαντᾷ στὴν Παλαιοχώρα Χαλκιδικῆς μὲ τὴ σημασία «κισσός»⁷.

Ἡ λέξι προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *brăsljan*⁸, μὲ τὴν ἴδια σημασία.

νάροξ'

Ἡ λέξι *νάροξ'* ἀπαντᾷ στὰ Γρεβενὰ μὲ τὴ σημασία «ἡ οἰκονομία, ἡ φειδώ»⁹ καὶ στὴν ἐπαρχία Βοΐου μὲ τὴ σημασία «τὸ δίκαιο, πρέπον, μὲ μέτρο»¹⁰. Ὁ Ε. Μπόγκας στὸ βιβλίο του «Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου» γράφει «*νάροκι* (ἐπίρ.)=μὲ μέτρο φρ. “ὅ,τι κάνει ὁ Κώστας τὸ κάνει μὲ *νάροκι*” “Μὴ παίρτε τὸν τραχανᾶ σβάρα, καμῆτε λίγο *νάροκι*, γιατί ὁ χειμώνας εἶναι μπροστά” ἐνάρκει(ν);»¹¹.

Ἡ λέξι παραγάγεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *nark* «price officially fixed»¹² ποὺ τὸ

1. Ἀχ. Βαμβακούδη, ὁ.π., σ. 177.

2. Δ. Τσιότρα, ὁ.π., σ. 74.

3. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 222.

4. Ch. Symeonidis, ὁ.π., σ. 126-130.

5. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

6. Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν, ὁ.π., σ. 521.

7. Δ. Τσιότρα, Λαογραφικὰ καὶ Ἱστορικὰ Παλαιοχώρας, «Χρονικὰ τῆς Χαλκιδικῆς» τεύχ. 8 (1965) 219.

8. Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν, ὁ.π., σ. 78.

9. Μ. Παπαϊωάννου, ὁ.π., σ. 78.

10. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 172.

11. Ε. Μπόγκα, ὁ.π., τ. Β', σ. 159.

12. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 265.

συναντοῦμε καὶ στὴν κουτσοβλαχικὴ ὥς *narke* «fixation d'un prix (par commun accord)»¹ καὶ στὴν ἀλβανικὴ ὥς *narg* «tassa fissa»².

νιντιζές

Ἡ λ. *νιντιζές* ἀπαντᾷ στὰ Βασιλικά Χαλκιδικῆς μετὰ τὴ σημασία «πή-
χης»³. Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *endaze* «measure; proportion; mea-
sure of about 26 in»⁴, περσ. *endāze*, μετὰ ἀφομοίωση *e-a-e* > *e-e-e*, στένωση τῶν
ἄτονων *e* σὲ *i* καὶ ἀνάπτυξη *o* στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης⁵. Τὴν τουρκ. λέξη τὴ
συναντοῦμε καὶ στὴ βουλγαρικὴ ὥς *endaze*, *endeze*, *andezō* «παλιὰ μονάδα
μήκους, μικρότερη ἀπὸ τὸν πήχη».

νταρακλί

Στὴν ἐπαρχία Βοΐου συναντοῦμε τὴ λ. *νταρακλί* «γυναικεῖο φόρεμα
περασμένης ἐποχῆς, ἀνοιχτὸ μπροστὰ ὅπως ὁ ντουλαμάς, μετὰ μακριὰ μανίκια
καπακωτὰ στὶς ἄκρες»⁶.

Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *tarakli* «yol yol nakışlı»⁷. Ἡ ἐναλ-
λαγή *t>d* εἶναι συνηθισμένη στὰ τουρκικὰ ἰδιώματα⁸. Εἰδικότερα γιὰ τὴν
τροπὴ *t>d* στὴ λ. *tarak* πβ. καὶ τὸ βουλγ. *darak*⁹ <τουρκ. *tarak*.

ντὶλ'μι, ντὶλ'μον

Στὰ Βασιλικά Χαλκιδικῆς ἀπαντᾷ ἡ λ. *ντὶλ'μον* «ἀφοῦ, σὰν: *ντὶλ'μον*
φόρισις τὰ κινούρια κι εἶσι ἀχτέν'στους»¹⁰. τὴν ἴδια λέξη μετὰ τὴ μορφὴ
ντὶλ'μι τὴ συναντοῦμε στὰ Γρεβενά¹¹, στὸ Γέμμα Κατοριᾶς¹² καὶ ἄλλοι.

Ὁ Β. Καλογεράς γράφει γιὰ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξης: «ἴσως προέρ-
χεται ἀπὸ τὸ ἀρχ. *δηλον μοι* (=δηθεν) *ντὶλ'μον*, μετὰ πτώσιν τῆς καταλήξεως
-ον καὶ τροπὴ τοῦ *μοι* σὲ *μον*. Ἡ ἐτυμολογία ἀπὸ τὸ *δίλημμα* (ἀμφίβολο,

1. I. Papanagī, δ.π., σ. 850.

2. Ὁ.π.

3. Ἀχ. Βαμβακούδη, δ.π., σ. 180.

4. H. C. Hony-Fahir Iz, δ.π., σ. 99.

5. Γ. Χατζιδάκη, MNE, σ. 411.

6. Φ. Παπανικολάου, δ.π., σ. 176.

7. Türkçe Sözlük, Ankara 1976, σ. 605.

8. Ch. Symeonidis, Lautlehre der türkischen Lehnwörter in neugriechischen Dialekt
des Pontos, «Ἀρχεῖον Πόντου» 31 (1971-72) 143.

9. BER 1, σ. 320.

10. Β. Καλογεράς, δ.π., σ. 245.

11. Μ. Παπαϊωάννου, δ.π., σ. 81.

12. Χρ. Γεωργίου, δ.π., σ. 144.

άν και) παρουσιάζει λιγότερες γλωσσικές δυσκολίες»¹. Τὸ *ντίλ'μι* προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *değil mi* «δὲν εἶναι ἔτσι;» <değil «ὄχι» καὶ τὸ ἐρωτηματικὸ μόριο *mi*. Τὸ τουρκικὸ *değil mi* ἀπαντᾷ καὶ στὴ βουλγαρικὴ ὡς *delmi* καὶ *dilmi*², στὴν κουτσοβλαχικὴ ὡς *dêlme* καὶ *dîrmi*³ καὶ στὴν ἄλβανικὴ ὡς *dilmi*⁴.

ντιντιν'κό

Ἡ λέξη *ντιντιν'κό* χρησιμοποιεῖται στὴν ἐπαρχία Βοῖου μὲ τὴ σημασία «κακὴ συνήθεια»⁵.

Ἡ λέξη πιθανότατα προέρχεται ἀπὸ τὸ ρ. **ντιντινίζω* <*νταντανίζου* «συνηθίζω σὲ κάτι»⁶, μὲ ἀφομοίωση *a-a-i>i-i-i* <τουρκ. *dadan-mak* «acquire a taste for; get fond of; visit a place frequently; frequent; make too free use of; abuse»⁷.

ντιομάν' διομάν'

Ἡ λ. *διομάν'* ἀπαντᾷ στὴ Θάσο μὲ τὴ σημασία «ὄριο, σύνορο: ἡ τρέλα του δὲν ἔχ' διομάν'»⁸ καὶ στὴν Πυλαία Θεσσαλονίκης μὲ τὴ σημασία «ὄριο, τέλος»⁹. Στὰ Βασιλικά Χαλκιδικῆς ἔχουμε *ντιομάν'* «ἡ σωτηρία»¹⁰, καὶ στὴν ἐπαρχία Βοῖου *ντιομνά* «τρόπος, θεραπεία»¹¹.

Ὁ Δ. Τομπαίδης συνδέει τὸ *διομάν'* μὲ τὸ *τερμόνιον*¹². Ἡ λέξη μας παράγεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *derman* «strength, energy, remedy»¹³ <περσ. *dermnā*. Ἡ σημασιολογικὴ ἐξέλιξις «θεραπεία» — «σωτηρία» — «σύνορο, τέλος» μᾶς πείθει ὅτι σωστὰ ὁ Ν. Ἀνδριώτης παράγει τὸ σάνω «τελειώνω» ἀπὸ τὸ *σώζω*¹⁴ καὶ πὼς δὲν ἔχει δίκιο ὁ Μ. Φιλήντας ποὺ τὸ συνδέει μὲ τὸ *ισώνω* καὶ λέει «Καὶ τὸ μέσο: *σώθηκε* = τελείωσε, *σάνεται* = τελειώνει εἶναι τὸ ἴδιο.

1. Β. Καλογερᾶ, ὁ.π., σ. 245.

2. BER 1, σ. 337.

3. I. Paphagi, ὁ.π., σ. 465.

4. Ὁ.π.

5. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 176.

6. Τὴ λέξη κατέγραψα στὴν Πεντάπολη Σερρών.

7. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 71.

8. Δ. Τομπαίδης, ὁ.π., σ. 65.

9. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

10. Ἀ.χ. Βαμβακούδης, ὁ.π., σ. 180.

11. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 176.

12. Δ. Τομπαίδης, ὁ.π., σ. 65.

13. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., 99.

14. Ν. Ἀνδριώτης, Ἑτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 357.

Δηλ. *ισώθηκε* (μὲ τὸ ὅσο χρειάζότανε, καὶ λοιπὸν) τελείωσε»¹.

Τὸ τουρκικὸ *derman* τὸ συναντοῦμε στὴν ἀλβανικὴ ὡς *derman* «*remède*»², στὴν κουτσοβλαχικὴ ὡς *dirmâne* «*remède; sacrifice*»³ καὶ στὴ βουλγαρικὴ ὡς *dèrman* καὶ *dermân* «εἰρήνη, ἡρεμία, 2) σωματικὴ δύναμη, 3) ἐνέργεια, 4) ἐλπίδα, 5) μέσο, τρόπος»⁴.

οὐρλουκ

Στὰ Βασιλικά Χαλκιδικῆς ἡ λ. *οὐρλουκ*⁵ χρησιμοποιεῖται μὲ τὴ σημασίαν «γούρι». Ἡ λέξι προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. **uğurluk* <*uğur* «good luck, good omen»⁶ + κατὰ λ. -*luk*.

πισὶν

Ἡ λ. *πισὶν* ἀπαντᾷ στὴν ἐπαρχία Βοΐου μὲ τὴ σημασίαν «τοῖς μετρητοῖς, τὰ χρήματα προστά»⁷.

Ἡ λέξι προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *peşin* «paid in advance, ready (money); in advance»⁸.

πτάν

Στὸ «Γλωσσάριο τῶν Γρεβενῶν» τοῦ Μ. Παπαϊωάννου ὑπάρχει τὸ λήμμα «*πτάν*» τοῦ, χοντρικῶς: *τὰ σταφύλια τὰ πούλ' τσα τοὺ πτάν*»⁹.

Ἡ λέξι προέρχεται ἀπὸ τὸ *τουπτάν* «ὄλα μαζί, συνολικῶς»¹⁰ τουρκ. *torpan* «wholesale, in the mass»¹¹. Εἶναι φανερὸ πὺς ἡ πρώτη συλλαβὴ τῆς λ. *τουπτάν* ταυτίστηκε ἀπὸ παρανόηση μὲ τὸ ἄρθρο *τοῦ* (<τό>). Ὁ Μ. Φιλήντας ἀναφέρει περιπτώσεις ἀποβολῆς τῆς πρώτης συλλαβῆς, γιὰ λαθεμένα τὴ θεώρησαν ὡς ἄρθρο, πβ. *τοξάτο* <τό ξάτο> ξάτο κ.ἄ.¹². Στὴν περίπτωσή μας, ἡ ἐπιρρηματικὴ φύση τῆς λέξης εὖ νοεῖ, ὅπως φαίνεται στὴν ἰδιωματικὴ φράση ποὺ παραθέτει ὁ συγγραφέας, τὴ διατήρηση τῆς συλλαβῆς, ἡ ὁποία ὅμως στὴ συνείδηση τῶν ντόπιων λειτουργεῖ καθαρὰ ὡς ἄρθρο.

1. Μ. Φιλήντα, Γλωσσογραφία, ὁ.π., σ. 2, 50.

2. V. Kokona, Fjalor Shqip-Frëngjisht, Tirana 1977, σ. 84.

3. I. Praphagi, ὁ.π., σ. 476.

4. BER 1, σ. 345.

5. Ἀχ. Βαμβακούδη, ὁ.π., σ. 182.

6. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 376.

7. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 197.

8. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 287.

9. Μ. Παπαϊωάννου, ὁ.π., σ. 108.

10. Σ. Σβαρνόπουλου, ὁ.π., σ. 88.

11. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 370.

12. Μ. Φιλήντα, ὁ.π., τ. Γ', σ. 204.

ράμκις

Ράμκις λένε στην Παλαιόχωρα Χαλκιδικής «τά ξύλα όπου έτοποθέτουν τὰ ράμματα τοῦ καπνοῦ γιὰ ἥλιασμα»¹.

Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ βουλγ. *ramka* «πλαίσιο, κάσα»².

σέδρα

Ἡ λ. *σέδρα* ἀπαντᾷ στη Χρυσή Καστοριάς μετὲ τῆ σημασίας «ἄμιλλα»³.

Ὁ Ε. Μπόγκας στὸ βιβλίο του «Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου» γράφει «σέδρα ἢ φαγομάρα “ἔχουν σέδρα” τρώγονται (Ζαγ. Θ. Π.). Ἀπὸ τὸ “βρίσκονται σὲ ἔριδα” Σέντρα κατὰ Ἀραβ. Στὴ Βούρμπιανη *σέδρα*, μετὲ τῆ σημασίας, ὄρεξη, διάθεση “ἔχω σέδρα γιὰ τὸ σπíti”»⁴.

Ἡ λέξη σέδρα προέρχεται ἀπὸ τὸ *sedra*, ἐναρθρο τύπο τοῦ ἁλβαν. *sëder* «amour propre, orgueil. 2) émulation»⁵.

σπέικους

Στὴν ἐπαρχία Βοΐου τὸ ἐπίθ. *σπέικους* χρησιμοποιεῖται μετὲ τῆ σημασίας «γρήγορος»⁶. Ἡ λέξη πιθανότατα συνδέεται μετὲ τὸ ἁλβ. *shrejtë* «γρήγορος»⁷.

φόδνον

Ἡ λ. *φόδνον* χρησιμοποιεῖται στη Χρυσή Καστοριάς μετὲ τῆ σημασίας «τὸ μωρὸ στην κούνια, τὸ βρέφος»⁸.

Ἡ λέξη ἀνάγεται στὸ ἁλβ. *foshnje* «τὸ βρέφος, τὸ μωρὸ, τὸ νήπιο, τὸ παιδί τὸ νεογέννητο, τὸ βυζανιάρικο»⁹.

1. Δ. Τσιότρα, ὁ.π., σ. 281.

2. Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν, ὁ.π., σ. 1157.

3. Α. Στεφόπουλου, ὁ.π., σ. 276.

4. Ε. Μπόγκα, ὁ.π., σ. 341.

5. V. Κοκονα, ὁ.π., σ. 464.

6. Φ. Παπανικολάου, ὁ.π., σ. 226.

7. Ν. Γκίνη, ὁ.π., σ. 404.

8. Α. Στεφόπουλου, ὁ.π., σ. 285.

9. Ν. Γκίνη, ὁ.π., σ. 127.

χαστρετ'κους

Ἡ λ. *χαστρετ'κους* ἀπαντᾷ στὴ Δ. Μακεδονία μὲ τὴ σημασία «ἄνθρωπος ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ φάει κάτι ποὺ τὸ νοσταλγεῖ καὶ ὅταν τὸ βρεῖ πέφτει μὲ τὰ μούτρα στὸ φαῖ»¹.

Ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκ. *hasrer* «longing for sig not yet gained; longing for a person or place»². Γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ τ ἀνάμεσα στὸ σ καὶ τὸ ὕγρὸ ρ πβ. *kisrak* > *κιστράκ'*, *maşrapa* > *μαστραπά* κ.ἄ.³.

Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΖΙΤΖΙΑΝΗΣ

SUMMARY

CHRISTOS TZITZILIS, Etymology of Macedonian words II.

The author deals with the etymology of fifty dialect-words, which are registered in Macedonia. Some of them are of greek origin, and some are of turkish, slavic and albanian origin.

1. Γ. Εὐαγγελόπουλος, ὁ.π., σ. 172.

2. H. C. Hony-Fahir Iz, ὁ.π., σ. 177.

3. Ch. Symeonidis, ὁ.π., σ. 161.